

ЛЕКЦІЯ 2.

Тема 1. Цінності і етичні аспекти практичної соціальної роботи

ПЛАН:

1. Етичний кодекс спеціаліста з соціальної роботи України.
2. Етичні вимоги до професійної діяльності соціального педагога
3. Етичні принципи та особливості їх дотримання у практичній соціальній роботі.
4. Сфери соціально-професійної діяльності.

1. Етичний кодекс спеціаліста з соціальної роботи України.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України - це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також і задоволення людських потреб. В Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України визначено положення, які є для фахівців принциповими орієнтирами з питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами. У документі визначено шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях. В основу Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України покладений вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної роботи, що визначені на загальних зборах Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6 - 8 липня 1994 р. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України містить:

- етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи (перелік базових етичних ідей і традицій, що стають підґрунтям для прийняття етичного рішення в соціальній роботі);

- норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи (основа професійної діяльності).

1. Етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи

1.1. Повага до гідності кожної людини. Кожна людина є неповторною та унікальною, що необхідно враховувати соціальним працівникам, не допускаючи жодного прояву зневаги до особистості. Кожна людина має право на самореалізацію, яка не призводить до порушення подібних прав інших людей. Соціальна робота є несумісною з прямим чи опосередкованим примусом клієнтів до будь-яких дій, навіть на користь клієнта або його близького соціального оточення.

1.2. Пріоритетність інтересів клієнтів. Спеціалісти із соціальної роботи спрямовують усі свої зусилля, знання та навички на допомогу окремим громадянам, сім'ям, групам, спільнотам та громадам для їх удосконалення, а також з метою розв'язання конфліктів та подолання їх наслідків.

1.3. Толерантність. Спеціалісти із соціальної роботи є толерантними до різних емоційних проявів клієнтів, мають належний рівень професійної підготовки, за будь-яких обставин зберігають рівновагу, терпимість. Спеціалісти із соціальної роботи приймають проблеми й обставини клієнтів незалежно від їхнього способу життя, поведінки, соціального і національного походження, статі тощо.

1.4. Довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта. Спеціалісти із соціальної роботи співпрацюють з клієнтами, намагаючись якнайкраще розв'язувати будь-які завдання, з якими вони стикаються, з метою задоволення інтересів клієнтів. Спеціалісти із соціальної роботи сприяють добровільній участі клієнтів у процесі надання соціальної послуги. Спеціалісти із соціальної роботи мають сприяти максимальній самостійності клієнтів у розв'язанні їхніх соціальних проблем та в діях у відповідних соціальних ситуаціях. Спеціалісти із соціальної роботи створюють доброзичливу атмосферу спілкування з клієнтом. Довіра до спеціаліста із соціальної роботи є необхідною умовою результативної соціальної діяльності.

1.5. Доступність послуг. Спеціалісти із соціальної роботи надають допомогу кожному, хто звертається до них за захистом, підтримкою, консультацією або порадою, без будь-якої дискримінації щодо статі, віку, фізичних або розумових обмежень, соціальної чи расової приналежності, віросповідання, мови, політичних поглядів, сексуальної орієнтації.

1.6. Конфіденційність. Спеціалісти із соціальної роботи в будь-якій соціальній ситуації інформують клієнтів про те, як забезпечується конфіденційність, для чого вона необхідна, а також про обмеження в її дотриманні. Обов'язок спеціалістів із соціальної роботи - бути конфіденційними, що виключає можливість розголошення будь-яких відомостей про клієнтів за винятком тих випадків, коли це робиться з їхньої згоди чи в установленому законом порядку.

1.7. Дотримання норм професійної етики. Спеціалісти із соціальної роботи сприяють формуванню та реалізації заходів соціальної політики, забезпеченню благополуччя людини, спільноти, громади, несуть відповідальність за розвиток та дотримання професійних норм у розв'язанні практичних завдань соціальної роботи.

2. Норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи

Норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи є основою їхньої професійної діяльності згідно із загальнолюдськими цінностями та етичними принципами соціальної роботи.

2.1. Етична поведінка стосовно професії

2.1.1. Дотримуватися Етичного кодексу, діяти відповідно до принципів і норм етичної поведінки.

2.1.2. Підвищувати якість та ефективність соціальних послуг, розвивати професіоналізм у соціальній роботі, залучаючи волонтерів (добровільних помічників) до виконання посильних для них завдань.

2.1.3. Бути відповідальним за клієнтів у рамках обмежень, установлених положеннями цього кодексу.

2.1.4. Визначати і з'ясовувати характер та причини індивідуальних, сімейних, групових соціальних проблем, проблем територіальної громади та глобальних соціальних проблем.

2.1.5. Підвищувати статус соціальної та соціально-педагогічної роботи.

2.1.6. Стимулювати розробку та впровадження соціальних технологій, методів, методик, програм, що спрямовані на покращання якості життя людини, сім'ї, групи людей, громади, спільноти та суспільства.

2.1.7. Визнавати пріоритети професійної відповідальності над власними інтересами.

2.1.8. Роз'яснювати призначення, цілі та завдання професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи.

2.2. Етична поведінка стосовно колег

2.2.1. Визнавати різні погляди та форми практичного досвіду колег у соціальній роботі й інших фахівців, висловлювати критичні зауваження та пропозиції лаконічно і коректно.

2.2.2. Піддавати конструктивному аналізу професійні дії колег, теоретичні та методичні засади їхньої професійної діяльності.

2.2.3. Створювати та систематично використовувати можливості, умови для обміну знаннями, досвідом і поглядами з колегами у соціальній роботі, фахівцями інших галузей, волонтерами з метою вдосконалення власної практики роботи та збагачення інтелектуальних ресурсів професійної групи.

2.2.4. Підтримувати діяльність легалізованих професійних об'єднань та асоціацій, що відповідає вимогам чинного законодавства.

2.2.5. Відстоювати професійну честь і гідність своїх колег, не допускати упередженої критики на їхню адресу та щодо професії взагалі.

2.2.6. Звертати увагу відповідних організацій на будь-які порушення положень цього Кодексу.

2.3. Етична поведінка стосовно клієнтів

2.3.1. Поважати особистість клієнта і гарантувати захист його гідності та прав незалежно від походження, статі, віку та внеску в суспільний і соціальний розвиток.

2.3.2. Прагнути зрозуміти кожного клієнта, з'ясувати всі чинники проблеми, що виникла, пропонувати оптимальні види професійної діяльності або соціальних послуг.

2.3.3. Безпека клієнтів є першою умовою діяльності спеціалістів із соціальної роботи.

2.3.4. Допомогати всім клієнтам рівною мірою.

2.3.5. Заохочувати клієнта до взаємодії, яка ґрунтується на довірі, співчутті та збереженні конфіденційності.

2.3.6. Визнавати і поважати наміри, відповідальність клієнтів за прийняте рішення.

2.3.7. Якщо неможливо надати відповідну соціальну послугу, спеціалісти із соціальної роботи зобов'язані повідомити про це клієнтам, залишивши за ними право на свободу дій.

2.4. Етична поведінка стосовно взаємодіючих організацій

2.4.1. Співпрацювати з тими установами й організаціями, наміри та діяльність яких спрямовані на надання соціальних послуг; використовувати досвід їхньої роботи як ресурсну можливість для підвищення якості допомоги клієнтам.

2.4.2. Підтримувати та популяризувати партнерські стосунки між організаціями, що здійснюють соціальну діяльність у громаді, в суспільстві.

2.4.3. Забезпечувати професійну звітність перед клієнтами та громадськістю про ефективність і продуктивність роботи шляхом періодичних публічних оглядів якості, результативності та ефективності послуг, що надаються.

2. Етичні вимоги до професійної діяльності соціального педагога

Специфіка функцій соціального працівника та соціального педагога вимагає органічного єднання особистісних та професійних якостей, широкої освіченості, а тому підготовка такого фахівця має ґрунтуватися на тлі практичного людинознавства. Професійні стандарти, вимоги до таких фахівців базуються на кодексі етики та професійних умінь, які слугують своєрідною "клятвою Гіппократа", ґрунтуються на фундаментальних

загальнолюдських цінностях, враховують гідність та унікальність кожної особистості, її права та можливості.

Прикладами можуть слугувати кодекси етики соціального працівника США та Канади, в яких наголос робиться на клінічній соціальній роботі чи на соціальному розвитку. Створений і кодекс етики соціального працівника та соціального педагога Росії та України, офіційно схвалений Асоціацією соціальних працівників та соціальних педагогів, усіма регіональними підрозділами.

Навіть порівняно невеликий досвід розвитку соціальної роботи в Україні свідчить, що співпраця соціальних педагогів та соціальних працівників спрямована на об'єднання людей безпосередньо там, де вони живуть. Вона відкриває великі перспективи та має конкретний результат: перемагають загальнолюдські цінності, милосердя, послаблюється соціальне напруження. Соціальні педагоги та соціальні працівники створюють реально діючий механізм соціального захисту, підтримки, що допомагає державним та суспільним структурам наблизитися до кожної конкретної сім'ї, до кожної людини, яка є найбільшою цінністю оновленого суспільства.

Професії соціального працівника та соціального педагога схожі та переслідують одні й ті самі цілі. Результат діяльності цих фахівців - підвищення життєвого рівня усіх людей незалежно від національності та віросповідання. Кожна людина право на належне повноцінне існування. Важливо зазначити, що такі професії, як соціальний працівник та соціальний педагог є необхідними для нашого суспільства у сучасний складний період розбудови української держави, коли виникає багато проблем і люди потребують підтримки та допомоги, іноді навіть і захисту. Задоволення саме і потреб і забезпечується роботою соціального педагога та соціального працівника у співдружності іншими професіоналами: психологами, педагогами, юристами, лікарями. Саме така співдружність може бути найбільш ефективною та корисною та забезпечить психологічне та фізичне здоров'я нації.

Зважаючи на той факт, що Україна ратифікувала Європейську Конвенцію про права людини, в якій утверджується віра в основні права людини на гідність і цінність людської особистості, соціальні педагоги і працівники дотримуються вимог Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників (1994 р.). Професійно-етичний кодекс соціальних працівників України дозволяє здійснювати соціальну і соціально-педагогічну роботу з різними особами, групами і спільнотами на їхнє благо.

Кодекс базується на міжнародних етичних принципах соціальної роботи і пропонує моральні норми і моральні правила поведінки соціального працівника, який при цьому має відповідні професійно-особистісні якості, що у своїй сукупності представляють етичний стандарт соціального працівника.

Моральна норма - усталена вимога до поведінки й діяльності соціальних працівників стосовно суб'єктів та об'єктів соціальної роботи. Моральні норми є основою етичного кодексу соціального працівника. Морально-етичні норми і правила соціальної роботи повинні:

- регламентувати професійну діяльність кожного конкретного соціального працівника;

- регламентувати діяльність і взаємодію різних соціальних служб і органів соціального захисту населення;

- регламентувати взаємовідносини з іншими інститутами.

Тому в етичних нормах соціальної роботи повинні відображаються основні вимоги та критерії поведінки і дій соціального працівника, які диктуються специфічними умовами і змістом його діяльності.

Основою етичної свідомості та особистості соціального працівника виступає моральність, яка розглядає поведінку та діяльність з точки зору їх моральної цінності. У формуванні етичної свідомості соціального працівника значну роль відіграє професійна моральна свідомість.

Моральна свідомість соціального працівника включає три компоненти: моральні знання, моральні переконання, моральна потреба.

Моральні знання існують у формі відображення об'єктивного світу в свідомості людини через поняття, судження, теорії тощо. Знання виступають керівництвом до дії за умови перетворення їх на переконання, що передбачає поєднання інформативної сторони із спрямованістю, стимулом до дії. Моральні знання отримуються у процесі навчання через ознайомлення із суттю моральності, її змістом, функціонуванням у суспільстві, системою її вимог та санкцій за відхилення від встановлених норм. Моральні знання дозволяють соціальному працівнику порівнювати власні моральні нормативи з професійними, соціально значущими та відповідно коректувати свою моральну позицію.

Моральні переконання - основна моральна настанова, яка визначає мету і напрям вчинків людини, тверда впевненість у і чомусь, заснована на певній ідеї та світогляді. Є вищою ступінню розвитку особистості спеціаліста, його свідомості, оскільки в їх основі лежить глибока і багатостороння оцінка особистістю відомих їй моральних норм, перевірка їх соціальною практикою, життєвим і професійним досвідом.

Моральні переконання:

- вимагають від спеціаліста вміння подивитися на свою працю з точки зору інтересів справи, з'ясувати співвідношення між корисним, що він робить для суспільства і клієнтів, та тим, що зобов'язаний зробити;

- визначають теоретичну і практичну підготовленість спеціаліста до професійної діяльності;

- виступають основою для його свідомого ставлення до своєї поведінки та дій у практиці соціальної роботи;

- беруть участь у формуванні вольових якостей особистості та стійких форм морального реагування на навколишню дійсність.

Моральні знання, які стали уже моральними переконаннями соціального працівника, формують моральну потребу. Потреба - стан людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь і є рушійною силою їхньої активності.

Моральна потреба - найвища ступінь моральної свідомості соціального працівника, яка характеризується наявністю моральної потреби у дотриманні вимог професійної етики. Коли дотримання вимог професійної етики стає внутрішньою потребою людини, вона відповідно до етичних принципів організує всі свої вольові та емоційні якості, спрямовує зусилля на вирішення етично складних проблем саме з точки зору моральності. У цьому випадку дотримання вимог професійної етики стає стійкою якістю особистості, значним фактором, що мобілізує її для організації своєї поведінки і діяльності, справою обов'язку та совісті, честі й гідності.

Моральна норма соціального працівника характеризується сукупністю таких компонентів:

Гуманізм - сукупність поглядів, які визнають людину вищою цінністю, та соціальні механізми, що захищають гідність і права людини, свободу і всебічний розвиток особистості.

Справедливість - неупереджена оцінка та дія спеціаліста, що відповідають істині й моральним та правовим нормам людських стосунків.

Толерантність - ставлення до інших людей, яке характеризується коректністю і терпимістю щодо їхньої поведінки, ціннісних орієнтацій та особливостей особистості.

Конфіденційність - нерозголошення спеціалістом інформації, довіреної йому клієнтом про себе особисто чи про іншу людину.

Об'єктивність - усунення від суб'єктивізму і власних емоцій у процесі оцінювання особистості клієнта та його проблем, визначення доцільності надання йому допомоги і прийняття рішення, що не суперечить інтересам інших людей.

Альтруїзм - система ціннісних орієнтацій особистості, в якій домінуючим мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини чи соціальної спільноти.

Моральні правила - конкретні вимоги до поведінки і діяльності соціального працівника у процесі виконання його професійних обов'язків:

1. Соціальний працівник має здійснювати свій внесок у розробку соціальної, політики, технології методики і практики надання соціальних послуг з метою досягнення найвищих результатів у діяльності різних соціальних інститутів, державного, регіонального і місцевого рівня.

2. Соціальний працівник повинен підтримувати участь громадськості у формуванні соціальної політики та сприяти розвитку активної діяльності всіх соціальних інститутів.

3. Соціальний працівник повинен створювати умови для підтримки поваги до різних культур.

4. Соціальний працівник повинен сприяти створенню відповідних соціальних інститутів в міру їхньої необхідності для суспільства.

5. Соціальний працівник не повинен використовувати стосунки з клієнтами у власних інтересах.

6. Соціальний працівник повинен уникати зв'язків і стосунків, які ганьблять чи обмежують громадянські або юридичні права клієнта.

7. Соціальний працівник повинен забезпечити активну суб'єктивну позицію самого клієнта у ході вирішення його власних проблем, спонукаючи при цьому індивіда, групу, спільноту до відповідальності за особисті дії.

8. Соціальний працівник може поділитися конфіденційною інформацією, отриманою від клієнта, без його на те дозволу, лише за особливо професійних обставин.

9. Діючи в інтересах клієнта, соціальний працівник встановлює професійні стосунки з третіми особами лише у випадку згоди клієнта, інформуючи його про можливі межі конфіденційності в даній ситуації.

10. Соціальний працівник повинен отримати згоду клієнта, перш ніж друкувати, робити аудіо- і відеозаписи у ході вирішення його проблем.

11. Соціальний працівник може виконувати свої посадові обов'язки разом з іншими спеціалістами. При цьому він визнає професіоналізм, цінність участі таких спеціалістів у соціальному обслуговуванні клієнта.

12. Соціальний працівник у випадку тимчасової відсутності колег чи непередбачених обставин, обслуговує їхніх клієнтів з такою ж увагою і відповідальністю, як і своїх "власних".

13. Соціальний працівник повинен протистояти проявам неетичної поведінки своїх колег, запобігати некваліфікованій і невиправданій практиці надання населенню соціальних послуг, які не відповідають усталеним нормам.

14. У випадку порушення спеціалістом моральних норм "Професійно-етичного кодексу соціального працівника України" Асоціація соціальних працівників України має право використати вплив громадськості чи поставити перед адміністрацією відповідних соціальних інститутів питання про дисциплінарні покарання такого працівника згідно з чинним трудовим законодавством України.

3. Етичні принципи соціальної роботи

Соціальний працівник виконує свої обов'язки на засадах таких принципів:

1. Кожна людина цінна для суспільства своєю унікальністю, яку необхідно враховувати і поважати.

2. Кожна людина має право на самореалізацію, яка не призводить до порушення подібних прав інших людей.

3. Соціальний працівник зобов'язаний всі свої знання і навички спрямовувати на надання допомоги окремим людям, групам, спільнотам у їхньому розвитку, а також на розв'язання конфліктів між особою і суспільством.

4. Соціальний працівник надає допомогу кожному, хто звертається до нього за допомогою і порадою без будь-якої дискримінації на підставі статі, віку, фізичних і розумових недоліків, кольору шкіри, соціальної і расової належності, віросповідання, мови, політичних поглядів, сексуальної орієнтації.

5. Соціальний працівник дотримується принципу - особистої недоторканості, конфіденційності та відповідального використання інформації у своїй роботі.

6. Діяльність соціального працівника базується на засадах взаємодії, партнерського співробітництва і передбачає двосторонню відповідальність за вирішення проблеми клієнта.

7. Соціальна робота несумісна з прямим чи опосередкованим примусом клієнтів до будь-яких дій, навіть на користь клієнта.

8. Соціальний працівник не повинен підтримувати у будь-якій формі окремих осіб, групи, політичні сили чи владні структури, які завдають шкоди своїм громадянам, використовуючи тероризм, насилля, жорстокість.

9. Соціальний працівник здійснює етично виправдані дії, дотримуючись міжнародних, етичних стандартів соціальних працівників, Декларації прав людини ООН та Професійно-етичного кодексу соціального працівника України.

4. Сфери соціально-професійної діяльності

Принципи діяльності соціального працівника реалізуються комплексі в різних сферах соціально-педагогічної роботи:

Сфера освіти: загальноосвітні і спеціалізовані школи різного типу, школи-інтернати, дитячі будинки, будинки і центри дитячої освіти та виховання, центри технічної та екологічної освіти, школи санаторного типу, культурологічні центри.

Сфера охорони здоров'я: будинки дитини, дитячі лікувальні санаторії, соціально-реабілітаційні центри для неповнолітніх, інтернати для дітей-інвалідів, дитячі лікарні, дружні клініки для молоді.

Сфера соціального захисту населення: центри соціального обслуговування населення, притулки, кризові центри для жінок.

Сфера охорони правопорядку: приймальники-розподільники, спецінтернати, міліція у справах неповнолітніх, колонії для неповнолітніх.

Сфера соціального становлення і розвитку молоді: центри соціальних служб для молоді, громадські дитячі та молодіжні об'єднання, клуби за місцем проживання, молодіжні служби працевлаштування, центри молоді сім'ї.

З метою реалізації соціальної політики в Україні соціальний-працівник повинен володіти такими групами професійно-особистісних якостей:

Психологічні якості є складовими здатності спеціаліста до соціальної-педагогічної діяльності. В першу чергу це емоційна врівноваженість, опір стресам, низька тривожність, творче мислення, добра увага та пам'ять, наполегливість, спостережливість, витримка.

Морально-етичні якості є сукупністю уявлень стосовно моральних вимог до особистості спеціаліста, його професійної поведінки і вчинків. Такими якостями для соціального працівника, перш за все, мають бути: чесність, доброта, альтруїзм, терплячість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність, відвертість, гідність, уважність, віра в людину.

Психоаналітичні якості орієнтовані на вдосконалення соціального працівника як особистості і професіонала. Це адекватна самооцінка, самоконтроль, самокритичність, самоаналіз, самодисципліна, самонавіювання.

Педагогічні якості спрямовані на створення соціальним працівником образу особистої привабливості: він досягається за рахунок оптимізму, комунікабельності, зовнішності, красномовства, перцептивності, ґрунтовності.

Професійні протипоказання:

1. Наявність шкідливих звичок, соціально небезпечних для суспільства (алкоголізм, наркоманія тощо).

2. Моральна неохайність.
3. Рукоприкладство.
4. Грубість.
5. Некомпетентність у питаннях викладання і виховання.
6. Обмеженість світогляду.
7. Безпринципність.
8. Безвідповідальність.

Проект Професійно-етичного кодексу соціальних працівників України є на сьогодні першим документом, який регламентує норми професійної етики соціального працівника. Водночас він є інтегруючим документом, оскільки має сприяти формуванню професійного заgonу спеціалістів соціально-педагогічної сфери, котрий спроможний стати повноцінним членом Міжнародної федерації соціальних працівників, вирішуючи професійні завдання, які залежать саме від обставин, регіональних умов, соціально-економічних і моральних відносин у країні.